

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประชาชนส่วนมากของประเทศไทยอาศัยอยู่ในชนบท และประกอบอาชีพเกี่ยวกับการเกษตรซึ่งประสบปัญหาหลายประการ ปัญหาที่สำคัญ และถือเป็นปัญหาหลักคือความยากจน ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคมระหว่างประชาชนในเขตเมืองและเขตชนบท รวมทั้งปัญหาการอพยพแรงงานเข้ามาแออัดอยู่ในเขตเมือง ปัญหาเหล่านี้มีแนวโน้มที่จะเพิ่มมากขึ้น และทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้น

ในสภาพที่สังคมไทยกำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม ภาพที่เห็นเด่นชัดคือ ความเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วของสังคมเมืองจะส่งผลไปยังสังคมชนบท เช่น การดูดซับทรัพยากรจากชนบททั้งในด้านกำลังคน ทรัพยากรธรรมชาติรวมถึงการทำให้วิถีชีวิต รูปแบบการผลิต การดำเนินชีวิตของประชาชนในชนบทเปลี่ยนแปลง ไปจากอดีต (สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทย เพื่อการพัฒนา, 2533, คำนำ) การเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทไปในทิศทางที่ไม่เป็นคุณเหล่านี้ ทำให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ขึ้นในหมู่นักวิชาการ จึงได้มีการรณรงค์ให้มีการใส่ใจต่อคุณภาพชีวิต การปรับปรุงสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศที่กำลังขาดความสมดุล รวมทั้งการกระจายงาน รายได้ และการฟื้นฟูประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งชาวบ้านเองได้ต่อสู้และร่วมในกระบวนการแก้ไขปัญหาดังกล่าว อย่างมีความมานะอดทน โดยเชื่อมั่นว่าชีวิตที่ดีกว่ามีความเป็นไปได้ (กระแสนะวงส์, 2530)

Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

การพัฒนาชนบทนั้นผู้นำมีบทบาทสำคัญในการริเริ่ม หรือสนับสนุนการพัฒนา หากผู้นำไม่มีส่วนร่วมแล้วการพัฒนางก็จะ เป็น ไป ได้ยาก ในชุมชนหนึ่ง ๆ นั้นจะมีผู้นำ 2 ประเภท คือ (1) ผู้นำที่เป็นทางการ ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการต่าง ๆ ขององค์กรในชุมชน และ (2) คือ ผู้นำที่ไม่เป็นทางการหรือผู้นำตามธรรมชาติ ได้แก่ ผู้อาวุโสในชุมชนที่คนยอมรับนับถือ หมอพื้นบ้าน และผู้นำกลุ่มอาชีพต่าง ๆ เป็นต้น

ผู้นำที่เป็นทางการในชุมชนเริ่มมีขึ้นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. 2435 ในสมัยแรกผู้นำที่เป็นทางการมีฐานะเสมือนรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศของชุมชน ที่ต้องฟังมติของสภาผู้เฒ่าของหมู่บ้านในการติดต่อสัมพันธ์กับภายนอกชุมชน แต่ต่อมาผู้นำที่เป็นทางการ เหล่านี้ ได้กลายเป็นฝ่ายคนภายนอก จึงเกิดความขัดแย้งกันระหว่างอำนาจเดิมในชุมชนที่ผ่านทางสภาผู้เฒ่ากับอำนาจของผู้นำที่เป็นทางการที่มีอำนาจจากภายนอกหมุนหลัง (สุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์, 2533, หน้า 22) แม้ว่าการปกครองแบบผู้นำที่เป็นทางการ ประกอบด้วย กำนัน ผู้ใหญ่บ้านและสภาตำบล เป็นผู้ปกครองดูแลหมู่บ้าน แต่การปกครองรูปแบบนี้ ไม่อาจหยั่งลึกลงในชีวิตของชุมชนได้ (พรพิไล เลิศวิชา, 2534, หน้า 107) ผิดกับผู้นำตามธรรมชาติซึ่งมีอยู่ในชุมชน ผู้นำประเภทนี้เกิดจากการติดต่อสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการระหว่างชาวบ้านด้วยกันเอง เป็นเวลานานผลที่ตามมา คือ ได้มีการรวมกลุ่มอย่าง ไม่เป็นทางการขึ้น แต่ละกลุ่มก็จะมีศูนย์กลางอยู่ที่บุคคลใดบุคคลหนึ่ง ซึ่งบุคคลเหล่านี้ก็จะกลายเป็นผู้นำอย่าง ไม่เป็นทางการในหมู่บ้าน ซึ่งก็คือคนเฒ่าคนแก่ ผู้อาวุโส และผู้ที่มีความรู้ความสามารถพิเศษในด้านต่าง ๆ ที่ชาวบ้านศรัทธาและยอมรับ เช่น หมอพื้นบ้าน เป็นต้น ผู้นำแบบไม่เป็นทางการมีอิทธิพลต่อชาวบ้าน ซึ่งแสดงออก โดยการให้ความเคารพ ยกย่อง และให้ความเชื่อถือ เนื่องจากวิธีการที่เขาใช้กับชาวบ้านจะเป็นแบบกันเอง เมื่อชาวบ้านมีเรื่องเดือดร้อนก็จะมาปรึกษา เพื่อที่จะ ได้ช่วยกันหาทางแก้ไขปัญหา ผู้นำแบบนี้เป็นผู้นำที่มีประสิทธิภาพและเป็นผู้ประสานที่ดีระหว่างชาวบ้านกับผู้นำที่เป็นทางการ

การพัฒนาชนบทของรัฐต้องอาศัยผู้นำและองค์กรท้องถิ่นในชนบทเป็นกลไกสำคัญ ในการดำเนินการ ปัจจุบันผู้ที่ทำหน้าที่นี้ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน รวมทั้งกรรมการสภาตำบลและกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งเป็นผู้นำที่ได้รับการคัดเลือก และแต่งตั้งจากทางราชการให้ปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ผู้นำที่เป็นทางการ เหล่านี้ส่วนมากกลายเป็นตัวแทนของอำนาจรัฐและ เป็นเครือข่ายของรัฐที่ทำหน้าที่

แทนกระทรวงต่าง ๆ ในระดับหมู่บ้าน โดยการรับนโยบายของส่วนราชการลง ไปปฏิบัติตามคำสั่ง ดังนั้นจึง เป็นที่เห็น ได้ชัดว่าสภาพตำบลและคณะกรรมการหมู่บ้าน ยัง ไม่มีประสิทธิภาพในการ เป็นผู้นำ ในการพัฒนาชนบทให้ประสบผลสำเร็จ ได้ มีฉะนั้นประชาชนในชนบทส่วนใหญ่ก็คง ไม่ยากจน เช่นทุกวันนี้ (เกรียงศักดิ์ เขียวยิ่ง และคณะ, 2532) ในความเป็นจริงแล้วก่อนที่จะมีผู้นำที่เป็นทาง การชุมชนชนบทสามารถปกครองตนเอง ได้ มีระบบการปกครองตนเอง คนแต่ละคนแก่ เป็นบุคคลที่ ได้รับ ความเคารพอย่างสูง และทำหน้าที่เป็นผู้ปกครอง และผู้นำชุมชนด้วยภูมิปัญญาที่ตกทอดมาจาก บรรพบุรุษ แสดงให้เห็นว่าแม้ว่าจะ ไม่มีการนำระบบการศึกษาจากภายนอก เข้า ไปในชุมชน ๆ ก็มี วิธีการจัดการ ให้การศึกษาแก่คนในสังคม นับตั้งแต่ระดับการศึกษาพื้นฐานที่สุด ไม่จนถึงการถ่ายทอด ความชำนาญชั้นสูง (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2529, หน้า 12)

ผู้นำตามธรรมชาติเป็นภูมิปัญญาของชุมชนเป็นที่ถ่ายทอดความรู้ในทุก ๆ ด้านให้กับคนใน ชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเอง ได้ ในเรื่องนี้ ได้รับความสนใจและมีการ เคลื่อน ไหวอย่างมาก ในช่วง 4-5 ปีที่ผ่านมา โดยมีการชี้ให้เห็นถึงศักยภาพของสถาบันชุมชนต่าง ๆ เช่น พระ วัด ชาวบ้าน ผู้นำอาวุโส เครือข่ายต่าง ๆ ที่ยังมีบทบาทอยู่บุคลากรและสถาบันเหล่านี้ มีบทบาท ทำให้สังคมชนบทยังไม่แตกสลายทางด้านจิตใจและทางด้านวัฒนธรรมท้องถิ่น ระบบวัฒนธรรมชุมชน ที่มีวัด พระ ความเชื่อทางศาสนา และที่เป็นองค์รวมของหมู่บ้านนับเป็นค่ามหาศาลที่เป็นหลัก ประกันของการพัฒนาคน ทางด้านจิตวิญญาณความเป็นคนและเป็นชุมชน (เอนก นาเศบุตร, 2533, หน้า 27) เพราะบรรดาผู้นำตามธรรมชาติ เหล่านี้เป็นบุคลากรที่มีส่วนสร้างสรรค์ รัง ภูมิปัญญาท้องถิ่นและเป็นผลึกของคุณค่าที่สั่งมา

จากบทบาทของผู้นำที่กล่าวมา ผู้นำตามธรรมชาตินี้จะตอบสนองความต้องการของชุมชน ได้ ดีกว่าก็จริง แต่เราก็ ไม่อาจจะยกเลิกผู้นำที่เป็นทางการ ได้ ดังนั้นจะอย่างไร ให้ผู้นำทั้งสองร่วมมือกันพัฒนาชุมชนให้ก้าวหน้า เพราะผู้นำแต่ละประเภทต่างมีจุดเด่นจุดด้อยของตนเอง อย่างไรก็ตามในภาพของคนที่ว่า ไม่นับจะคุ้นเคยกับผู้นำที่เป็นทางการมากกว่าผู้นำตามธรรมชาติ ทำให้มีการ ให้ความสำคัญแก่ผู้นำที่เป็นทางการมากจนละ เลຍผู้นำตามธรรมชาติ ซึ่งก็มีความสำคัญมากเช่นกัน เพราะ ในชนบทปัจจุบันยังมีผู้นำตามธรรมชาตินี้มีบทบาทในการกระตุ้นให้คนในชนบทพึ่งตนเอง การ

All rights reserved

พัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง เป็นกระบวนการทางปัญญา ทั้งปัญญาของผู้ที่เข้าไปเกี่ยวข้องและศักยภาพทางปัญญาของชาวบ้าน จุดสำคัญคือ โอกาสของชาวบ้านที่จะพัฒนาศักยภาพของตนเองคนอื่นเป็นผู้ส่งเสริมและสนับสนุน การพัฒนาชุมชนชนบทดังกล่าวนี้บุคคลที่นับว่ามีบทบาทสำคัญในกระบวนการเปลี่ยนแปลงของชุมชนคือ "ผู้นำตามธรรมชาติ" ซึ่งมีบทบาทที่สำคัญคือ การสร้างความต้องการในการเปลี่ยนแปลง กระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ทำให้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นไปอย่างต่อเนื่อง สามารถทำให้ประชาชนกระทำพฤติกรรมนั้นต่อไปแม้จะปราศจากผู้นำในระยะต่อมา (สาลีทองธิว, 2526, หน้า 58) ยิ่งกรณีที่มีการเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นความพยายามที่เกิดขึ้นภายใต้บริบททางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองที่ยัง ไม่เปิดโอกาสอย่างเพียงพอ หรือกลไกของรัฐยังไม่มีความพร้อมต่อการเปลี่ยนแปลง ก็นับว่ายังต้องให้ความสำคัญกับบทบาทของผู้นำตามธรรมชาติมากขึ้น (โอวาท สุทธนารักษ์, 2531, หน้า 4)

บทบาทของผู้นำตามธรรมชาติที่จะมีส่วนผลักดันให้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองที่จะเกิดขึ้นนั้นจะต้องอาศัย เหตุปัจจัยที่เป็นแรงกดดันทั้งจากภายในและภายนอกชุมชนหรือสังคม ปัจจัยภายนอก ได้แก่ นโยบายของรัฐ สภาพปัญหาทางสังคมที่บีบคั้นและสุมอุมเพียงพอ ที่จะกดดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เป็นต้น ส่วนปัจจัยภายใน ได้แก่บุคคลที่ตื่นตัวอย่างเพียงพอต่อการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น ปัจจัยทั้งสองนี้อาจจะมีทั้งลักษณะสะสมเรื่อยมาหรือลักษณะเร่งฉับพลัน (กาญจนา แก้วเทพ, 2527, หน้า 138)

การที่ผู้นำตามธรรมชาติดังมีบทบาทอยู่อย่างมาก ในการพัฒนานั้น แสดงให้เห็นว่าผู้นำที่เป็นทางการ ไม่อาจตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนได้ ปรากฏการณ์นี้ทำให้ผู้วิจัยสนใจอยากทราบว่า มีเหตุปัจจัยอะไรบ้างที่ทำให้ผู้นำตามธรรมชาติสามารถพัฒนาตน จนทำให้ชาวบ้านยอมรับ นับถือ และศรัทธา สามารถตอบสนองความต้องการของชุมชนได้พร้อมทั้งจะศึกษาถึงบทบาทของผู้นำตามธรรมชาติในการเปลี่ยนแปลงของชุมชนท้องถิ่นด้วย ผลของการวิจัยครั้งนี้จะมีประโยชน์สำหรับหน่วยงานทั้ง ในภาครัฐบาลและ เอกชนที่มีการปฏิบัติงานเกี่ยวกับการพัฒนาชนบท

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขจากอดีตจนถึงปัจจุบันที่ทำให้บุคคลได้รับการยอมรับจากชุมชนให้เป็นผู้นำตามธรรมชาติ
2. เพื่อศึกษาบทบาทของผู้นำตามธรรมชาติต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การศึกษาและการเมืองของชุมชน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงปัจจัยและเงื่อนไขที่ทำให้บุคคลได้รับการยอมรับจากคนในชุมชนให้เป็นผู้นำตามธรรมชาติ
2. ทำให้ทราบถึงบทบาทของผู้นำตามธรรมชาติต่อการเปลี่ยนแปลงในชุมชน
3. ใช้เป็นข้อมูลที่จะใช้เป็นแนวทางสำหรับหน่วยงานทั้งในภาครัฐบาลและเอกชนที่มีการปฏิบัติงานเกี่ยวกับการพัฒนาชนบทเท่าที่เงื่อนไขจะอำนวยให้ต่อไป

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

- 1.1 ปัจจัยและเงื่อนไขจากอดีตจนถึงปัจจุบันที่ทำให้บุคคลในกลุ่มเป็นผู้นำตามธรรมชาติ
 - ระบบเครือญาติ บุคคลในและนอกชุมชน
 - การได้รับการสนับสนุนจากครอบครัวของผู้นำตามธรรมชาติ
 - ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และการศึกษาของผู้นำตามธรรมชาติ

1.2 บทบาทของผู้นำตามธรรมชาติ ในการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ ด้าน

สังคม วัฒนธรรม ด้านการศึกษา และด้านการเมืองของชุมชน

- ด้านเศรษฐกิจ เน้นประเด็นบทบาทของผู้นำที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงจากการเกษตรแบบดั้งเดิมเป็นการผลิตเพื่อเป็นการค้า

- ด้านสังคม วัฒนธรรมและการศึกษา เน้นประเด็นบทบาทของผู้นำในการจัดองค์กรในชุมชน

- คำนการ เมือง เน้นในประเด็นบทบาทของผู้นำตามธรรมชาติในการปกครอง ชุมชน หลังจากชุมชนนั้นมีผู้นำที่เป็นทางการแล้ว
- บทบาทเป็นผู้กระตุ้นให้บุคคลในชุมชนเกิดความต้องการในการเปลี่ยนแปลง
- บทบาทเป็นผู้ประสานงานกับบุคคลภายนอกชุมชนในการที่จะนำทรัพยากร เข้า มาพัฒนาในชุมชน
- บทบาทเป็นผู้ประนีประนอม
- บทบาทเป็นผู้ให้ความรู้

2. ขอบเขตด้านพื้นที่

ผู้วิจัย ได้คัดเลือกบ้านผาเจิบใน ตำบลนครเจดีย์ อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน เป็น ที่ศึกษาคามเกณฑ์ที่กำหนด คือ เป็นหมู่บ้านที่เพิ่งแยกออกมาจากหมู่บ้านอื่นยังไม่เกิน 10 ปี ไม่มี วัดและโรงเรียน ประชากรในหมู่บ้านส่วนมากอพยพมาจากหลายที่ มีทั้งต่างอำเภอและต่างจังหวัด ระบบเครือญาติยังไม่มีการโยงใยสัมพันธ์กันมาก สมาชิกในหมู่บ้านส่วนมากอยู่ในวัยกลางคน และ หมู่บ้านดังกล่าวมีลักษณะบางอย่างที่ยังคงความเป็นชุมชนเหมือนชุมชนทางภาคเหนือ คือ ยังมีความ เชื่อในระบบเครือญาติ ระบบครอบครัว ลักษณะทางสังคมยังเป็นแบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ลักษณะหมู่บ้านดังกล่าวนี้ทางภาคเหนือของ ไทยกำลังจะขยายตัวและมีจำนวนมากขึ้น ทั้งนี้เนื่อง จากการบุกรุกของระบบทุนนิยมจาก เมือง เข้าสู่หมู่บ้านทำให้มีการสูญเสียที่ทำกินรวมถึงประชากรใน หมู่บ้านเพิ่มมากขึ้น จึงมีการขยายตัว ไปตั้งหมู่บ้านใหม่ โดยการหักร้างทางพง ให้เป็นพื้นที่ทำการ เกษตร

ข้อตกลงเบื้องต้น

เพื่อเป็นการปกป้องสิทธิของชาวบ้าน และผู้วิจัยเห็นว่าชื่อเสียงเรียงนามของบุคคลที่ จะปรากฏในการอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในชุมชน ไม่ได้เป็นสิ่งจำเป็นหรือสำคัญเท่ากับสาระ ทางวิชาการที่ต้องการ ดังนั้นการนำเสนอผลของการศึกษาผู้วิจัยจึง ได้พยายามหลีกเลี่ยงชื่อของ บุคคลต่าง ๆ ยกเว้นกรณีที่จะต้องอ้างถึง เพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจน และสามารถเข้าใจได้ง่าย ผู้วิจัยจะให้ เป็นนามสมมติแทนทั้งหมด

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. **ผู้นำคามธรรมชาติ** หมายถึง บุคคลที่ประชาชนในกลุ่มหรือในชุมชนให้การยอมรับ โดยไม่มีตำแหน่งใด ๆ อย่างเป็นทางการ มีบทบาทในการกระตุ้นหรือส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับบุคคลหรือกลุ่มบุคคลในชุมชน
2. **บทบาท** หมายถึง การกระทำหรือการแสดงออกของผู้นำคามธรรมชาติในการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมวัฒนธรรม ด้านการศึกษาและการเมืองของชุมชน

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved